

BAROKNÍ ALEJE V MINULOSTI A ZA SOUČASNÉ PLURALITY NÁZORŮ

Jan Borský

Barokní aleje jsou přímočaré liniové, uměle vytvořené útvary a jeden z hlavních nosných prvků komponované barokní krajiny. Jako doprovodný estetický prvek komunikací musely být ze stromů stejného stáří, stejného druhu, stejné koruny a jednotné v pravidelných odstupech, aby byla uplatněna symetrie, periodičita a homogenita. V současné době se názory na obnovu těchto alejí různí na základě přístupu jednotlivých odborných profesí. Ekologové a ochránci přírody je chtějí ponechat svému rozpadu, památkáři autenticky obnovit a silničáři odstranit – a pokud k obnově přece jen dojde, tak především dosadbou za odumřelé stromy, která je kompromisním řešením. Je tento přístup odpovídající pro zachování historické kulturní krajiny?

1. Úvod

Významným prvkem liniové zeleně v krajině jsou aleje. Významněji se začaly objevovat v krajině s nástupem baroka a svého vrcholu dosáhly v 17. a 18. století (obr. 1). Podléhaly i dobové úpravě korun řezem, jak ukazuje dobová kresba na obr. 2. V době absolutismu se táhly mnoho kilometrů často v přímce, k zámčkům, venkovským sídlům nebo loveckým revírům aristokracie jako výraz jejich moci, estetického nazírání, potřeby pro reprezentaci a pro orientaci v krajině. Byly výrazem dobového ducha. Vysloužil [2007] uvádí, že také „církevní krajina“ spoluvytvářelo barokní krajinu alejemi zvýrazňujícími poutní místa, křížové cesty apod. V závěru této doby dochází k extenzivní výstav-

bě císařských silnic a státem podporovanému rozvoji alejí – viz nařízení Marie Terezie z roku 1752, kterým se ukládá povinnost sázet stromy podél všech nových silnic. Dnešní stav mnoha těchto alejí je neuspokojivý především z památkářského hlediska a z hlediska bezpečnosti. Jsou v rozpadu jako výsledek jejich nedostatečné údržby a péče (obr. 3). Tu je možné datovat odchodem pracovních sil do 1. světové války, zblavení zakladatelů alejí a jejich rodin ekonomických základen pro jejich údržbu v důsledku pozemkových reforem

Obr. 2: Formované aleje v Augarten ve Vídni. Johann Ziegler. Mědirytina z roku 1784

Obr. 1: Pohled na alej v Leopoldstadtu (část Vídne) směrem na Tabor (dnešní Taborstrasse – Táborská ul.) založenou 400 stromy. Salomon Kleiner del., Johann August Corvinus Sc. Mědirytina z roku 1725

(Pozn.: Slovo Tabor vešlo do německého jazyka po husitských válkách a značilo opevnění. K takovému opevnění s mýtem u mostu vedoucího přes boční rameno Dunaje, dnes zvané Donaukanal, vedla tato alej)

za první republiky. To mělo za důsledek přerušení vlastnických vztahů a ztrátu informace o historickém vývoji a tradiční údržbě, která nebyla novým vlastníkům (např. státu) předána. Nedostatek péče pokračuje během 2. světové války a v druhé polovině minulého století, kdy bylo řídkým jevem, že došlo k jejich obnově ne vždy úspěšnou dosadbou (např. Jičín – Libosad) nebo celkovou obnovou (např. část aleje ve Veltrusech). A především rozpadající se aleje jsou v současné době předmětem ochrany biodiverzity. Rozbor takového rozpadajícího se stromu svědčí o tom, kolik živočichů se na něm živí, ukrývá, rozmnožuje, a kolika poskytuje prostředí alespoň pro část jejich vývojového cyklu. Ve zprávě Bericht zur Sicherung des Schutzes, Erhaltes und der Mehrung des Alleebestandes an Bundes- und

Zdroj: Salomon Kleiner del., Johann August Corvinus Sc. Mědirytina z 1725

Landesstrassen in Mecklenburg-Vorpommern [2008] se uvádí: „Mnoho chráněných, ohrožených a vzácných druhů ptáků, hmyzu, netopýrů, a hlodavců právě využívá poškozené alejové stromy jako své životní prostředí a urychluje tak rozpad stromů. Tento konflikt vede k tomu, že důležitá opatření nelze provést v optimální době. Přitom právě pro tyto vzácné druhy chráněný biotop v prostoru alejí v bezprostřední blízkosti silného dopravního provozu vede k častým smrtelným úrazům.“ A jak ukazuje uváděná citace, tak v prostoru především silného dopravního provozu je takováto alej bezpečnostním rizikem. Takovým rizikem mohou být barokní aleje v Lednicko-valtickém areálu a aleje vedoucí od zahrady slavkovského zámku. Alej vedoucí od zahrady slavkovského zámku do Holubic například doprovází silnici I. třídy.

Předkládaný příspěvek hledá cestu, jak najít schůdné řešení při obnově alejí z dnešních úhlů pohledu, a zabývá se úvahou, zda je vždy účelné praktikovat kompromisní řešení a zda tím neutrpí především ta z uvedených složek, kterou lze hodnotit jako nejcennější. Rozsah příspěvku však nedovoluje se podrobněji věnovat jednotlivým aspektům. Zpracovatel tohoto příspěvku není botanik – ekolog, ani památkář nebo dopravní specialista. Profese zahradního architekta ho však předurčuje se s jednotlivými hledisky seznámit tak, jak jsou zákonně upravena a chráněna, aby byl projekt zahradní tvorby schválen, povolen a realizován.

2. Metodika

2.1 Bylo třeba identifikovat:

- co je předmětem zkoumání,
- co jsou nejvýznamnější současná společenská hlediska, zákonně regulovaná, která jsou směrodatná pro obnovu těchto historických liniových prvků.

2.2 Dále bylo třeba:

- zhodnotit, zda tato hlediska vedou vždy k požadovanému cíli,
- stanovit, co by mohlo nebo mělo být požadovaným cílem z hlediska společnosti,
- navrhnout, jak by požadovaného cíle mohlo být dosaženo.

3. Výsledky

3.1 Popis předmětu zkoumání

Alej

„Alej“ je dle ČSN 83 9001: „*dvou nebo víceřadé stromořadí podél pozemní komunikace a stromořadí „liniová výsadba stromů, zpravidla jednoho druhu, obvykle v pravidelných rozstupech; často tvoří doprovod liniového prvku nebo stavby (např. vodoteče, komunikace, oplocení nebo hranice pozemku)*“. Definice dle Úřadu pro životní prostředí pro Brandenburg [Fuchs, 2009] zní: „*Aleje a stromořadí jsou liniové výsadby stromů*

ve víceméně pravidelných odstupech s keřovým patrem nebo bez něho, jednostranné (stromořadí) nebo oboustranné (aleje) podél cest a silnic“.

Barokní alej

Podle M. Meyerové [2009] název alej (Allee) pochází z francouzského slova „aller“ (ambulare z lat. – procházet se). V tomto smyslu je alej chodbou, stezkou, procházkovou cestou v zahradě i mimo ni. Tyto procházkové cesty mohly být obohaceny sochami, vázami, stříhanými okrasnými dřevinami nebo kašnami (Allée d'Eau ve Versailles). Teprve v 18. století se pojem alej spojuje se stromy tak, jak je dnes chápán. V publikaci Alleen. Ein Gewinn an Vielfalt für Kultur und Natur [2008] je uvedeno, že aleje sloužily nejdříve jako prvky rozdělující zahradu, později také jako prvky kulturní krajiny. Navíc sloužily jako doprovodná zeleň pohledových os barokních zahrad. V loveckých revírech byly aleje užívány ve tvaru alejových hvězd.

Lze rozlišovat mezi „uzavřenými“ a „otevřenými“ alejemi. U těch prvních srůstají koruny nad cestou a vzniká jakási „klenba“. U druhých jde o široké cesty anebo o aleje z úzkých, pyramidálních stromů. Tak je umožněn hloubkový prostorový pohled nebo pohled k reprezentativní budově. Pomocí „allée double“, čtyřřadé výsadby stromů, lze tyto efekty ještě vystupňovat kombinací alejí „krytých, uzavřených“ s alejí „otevřenou“ [Gaida, 2000]. To se týká i Jičínské aleje. Alej je čtyřřadá „allée double“ a postranní aleje vytvářejí onu klenbu, tvořenou srůstáním korun stromů. Středem prochází již zmíněná „otevřená“ alej, která umožňuje výhled od Jičína na průčelí Čestného dvora. Fuchs [2009] tvrdí, že: „*Základním výtvarným principem alejí je jejich symetrie, periodičita (opakování) a homogenita (stejnorodost). Ten aleje odlišuje od přirozeně vytvořených dřevinných formací. Dalším principem bylo zapojení korun do jakéhosi stropu – tj. vytvoření tunelu, loubí u uzavřených alejí, anebo u otevřených alejí – otevřeného loubí*“, které umožňuje pohled na nějakou cílovou dominantu, jakou je věž, zámek apod. (obr. 4).

Foto © autor

Obr. 3: Alej v rozpadu. Současný stav hlavní osové aleje u veltruského zámku

Obr. 4: Osový pohled k Valdické bráně ve Valdické aleji v Jičíně

Jičínskou alej popisuje Balbín [1679] takto: „Více než sedm set lip, vysázených úhlopříčně, otevírá čtyřmi řadami trojitou cestu, a tu prostřední, vhodnou pro povozy, jakoby královskou, a dvě menší, postranní. **Samotné stromy jsou všechny stejného stáří, mají stejnou korunu, pod nimi pak je tráva a květiny...**“

Pejchal [2007] cituje Jordana: „... Aleje se jako specifická stromořadí legitimují nejméně třemi znaky: jednotou druhu, jednotou projevu a jednotou stáří.“ a Bühreho: „Další podstatný znak aleje je její přímota a směr zdůrazňující forma.“

Alej je tedy charakterizována dle shora uvedených citací takto: **stromy stejného stáří, stejného druhu, které mají stejnou korunu. Jde o liniové výsadby v pravidelných odstupech a lemující komunikaci – je zde uplatněna symetrie, periodicita a homogenita.**

To platí především pro barokní aleje. Pro úplnost je třeba poznamenat, že aleje následujícího, tj. především krajinářského zahradního období mohou být hadovité, ale i přerušované na jedné nebo na obou stranách a nemusejí být tedy vždy osově symetrické.

3.2 Nejvýznamnější současná společenská hlediska

3.2.1 Hodnota historické autentičnosti

Zákonná ochrana

Cenné barokní aleje mohou být chráněny dle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči (ZSP), jsou-li součástí areálu „kulturní památky“ (§ 2), „národní kulturní památky“ (§ 4) nebo se nacházejí na území „památkové zóny“ (§ 5) nebo „památkové rezervace“ (§ 6), ačkoli je zákon necituje, ale jsou „významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti... jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka...“. Paragraf 6a uvádí, že v plánech ochrany památkových rezervací a památkových zón lze mj. určit, **u jakých druhů prací, včetně výsadby a kácení dřevin na veřejných prostranstvích (dále jen „úprava dřevin“), je vyloučena povinnost vyžádat si předem závazné stanovisko příslušného úřadu.**

Obnovou kulturních památek se zabývá § 14. V odstavci 2 je mj. uvedeno, že „**úprava dřevin a udržovací práce na nemovitosti, která není kulturní památkou, ale je v památkové rezervaci, v památkové zóně nebo v ochranném pásmu nemovité kulturní památky, nemovité národní kul-**

turní památky, památkové rezervace, nebo památkové zóny, vyžaduje závazné stanovisko, není-li tato povinnost podle tohoto zákona nebo na základě tohoto zákona vyloučena“.

Kulturní dědictví

Pan Klaus-Hennig von Krosigk [von Krosigk, 2001], zahradní ředitel berlínského Zemského památkového úřadu, potvrzuje zařazení alejí do kulturního dědictví takto: „*Již na mezinárodním symposiu IKOMOS-IFLA „Historické zahrady a parky“ ve Schwetzingenu bylo zřejmé, že historické zahrady a jiné památky zahradně-architektonické tvorby, jako aleje, patří rovněž jako historická díla stavební a umělecká ke kulturnímu dědictví Evropy a světa.*“

Obr. 5: Příklad celkové obnovy z let 1972–74 výsadbou 1 300 lip. Herrenhäuserská alej – celkový pohled

3.2.2 Hledisko ochrany přírody – biodiverzita

Zákonná ochrana

Dle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny v platném znění (ZOPK), jsou aleje chráněny především jako „**památné stromy**“ (PS) § 46 (dle Ústředního registru ochrany přírody je chráněno 239 stromořadí – údaj z roku 2010), anebo „**Smluvní ochranou**“ dle § 39, jsou-li aleje a stromy umístěny v chráněných evropsky významných lokalitách. Ochranou je dle zákona míněno, že je strom zakázáno

Zdroj: <http://data68.sevenload.com/sicom/eg/eg/lnmic/rksvktioqht.jpg~Luffbild-Herrenhaeuser-Allee.jpg>

poškozovat, ničit a rušit v přirozeném vývoji. Je stanoveno ochranné pásmo a může být stanoven způsob péče. Paragraf 56 stanovuje, že výjimky ze zákazů u památných stromů podle § 46 odst. 2 v případech, **kdy jiný veřejný zájem** převažuje nad zájmem ochrany přírody, nebo v zájmu ochrany přírody, povoluje orgán ochrany přírody.

Kácení a obnova

Obnova je uvedena v § 1 tohoto zákona takto: „*Účelem tohoto zákona je... přispět k udržení a obnově přírodní rovnováhy v krajině...*“

Paragraf 8 upravuje **kácení dřevin**. Alejí se týká odst. 1. Podle něho lze **povolení ke kácení vydat** „...ze závažných důvodů po vyhodnocení funkčního a estetického významu dřevin. Povolení ke kácení dřevin na silničních pozemcích může orgán ochrany přírody vydat jen po dohodě se silničním správním úřadem a povolení ke kácení dřevin u železničních drah může orgán ochrany přírody vydat jen po dohodě s drážním správním úřadem“.

Dle odst. 2 není povolení „...třeba ke kácení dřevin z důvodů pěstebních, to je za účelem obnovy porostů nebo při provádění výchovné probírky porostů, při údržbě břehových porostů prováděné při správě vodních toků, k odstraňování dřevin v ochranném pásmu zařízení elektrizační a plynárenské soustavy prováděném při provozování těchto soustav a z důvodů zdravotních, není-li v tomto zákoně stanoveno jinak. Kácení z těchto důvodů musí být oznámeno písemně nejmeně 15 dnů předem orgánu ochrany přírody, který je může pozastavit, omezit nebo zakázat, pokud odporuje požadavkům na ochranu dřevin“.

Dle odst. 3 povolení není „...třeba ke kácení dřevin se stanovenou velikostí, popřípadě jinou charakteristikou. Tuto velikost, popřípadě jinou charakteristiku stanoví Ministerstvo životního prostředí obecně závazným právním předpisem“. (§ 8 vyhlášky č. 395/1992 Sb. v platném znění je touto velikostí obvod kmene do 80 cm ve výšce 130 cm.)

Odst. 4 se zabývá kácením kvůli bezpečnosti. „Povolení není třeba ke kácení dřevin, je-li jejich stavem zřejmě a bezprostředně ohrožen život či

zdraví nebo hrozí-li škoda značného rozsahu. Ten, kdo za těchto podmínek provede kácení, oznámí je orgánu ochrany přírody do 15 dnů od provedení kácení“.

Paragraf 9 upravuje **náhradní výsadbu** v odstavci (1): „*Orgán ochrany přírody může ve svém rozhodnutí o povolení kácení dřevin uložit žadateli přiměřenou náhradní výsadbu ke kompenzaci ekologické újmy vzniklé pokácením dřevin. Současně může uložit následnou péči o dřeviny po nezbytně nutnou dobu, nejvýše však na dobu pěti let.“*

Obnova (a též ošetřování) aleje podle tohoto zákona může být znemožněna u rozpadávajících se alejí z hlediska ochrany biodiverzity. Zde je v zorném poli ochrana jiných druhů nežli stromů a alejí. Paragraf 5 o obecné ochraně rostlin a živočichů v odst. 1 uvádí: „*Všechny druhy rostlin a živočichů jsou chráněny před zničením, poškozováním, sběrem či odchytem, který vede nebo by mohl vést k ohrožení těchto druhů na bytí nebo k jejich degeneraci, k narušení rozmnožovacích schopností druhů, zániku populace druhů nebo zničení ekosystému, jehož jsou součástí. Při porušení těchto podmínek ochrany je orgán ochrany přírody oprávněn zakázat nebo omezit rušivou činnost.“* A odst. 2 uvádí: „*Ohrožené nebo vzácné druhy živočichů a rostlin jsou zvláště chráněny podle §§ 48 až 50 tohoto zákona.“*

Podle Grulichy [2009]: „*Páchník hnědý je přísně chráněný druh dle FFH-směrnice 92/43/EWG (Fauna-Flora-Habitat, směrnice EU 92/43) charakteristický a krycí (dešťníkový) druh pro silně ohrožená druhová společenství starých stromů. Vhodné stromy jsou v naší Schleswig-Holštýnské kulturní krajině téměř pouze mimo les, v alejích, starých parcích a panských statcích a ve výrazných krajinných stromových skupinách a u osamoceňných stromů.“*

Jak z citace vyplývá, právě aleje v rozpadu jsou předmětem ochrany, neboť bývají zařazeny mezi Evropsky významné lokality, a vlivy vyvolané navrhovaným postupem obnovy aleje je třeba hodnotit podle § 45i zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně příro-

dy a krajiny, v platném znění. Proto se vypracovává odborný posudek vlivů záměru (obnovy aleje) na Evropsky významnou lokalitu, který popisuje lokalitu (např. entomologická lokalita, refugium xylofágního hmyzu) a předmět ochrany (např. brouk páchník hnědý). Je stanovena hlavní příčina ohrožení. Tou je u brouka páchníka odstraňování starého dřeva, ať již větví nebo celých stromů. Identifikuje se vliv záměru (obnova aleje) na předměty ochrany a identifikují se stromy s výskytem předmětu ochrany (chránění brouci) a uvádí se způsob ošetření těchto stromů. [Volf, 2007]

U stromů s výskytem chráněného hmyzu je třeba respektovat navržená **zmírňující opatření**, např. tato:

- Nesmí dojít k zásahu do dutin ve stromech.
- Ořez větví je nutné omezit pouze na část nad cestou. Do větví nad polem, které neohrožují provoz na cestě, nesmí být zasahováno. [Volf, 2007]

3.2.3 Hledisko bezpečnosti provozu

Švédová [2010] cituje zákon č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích – podle něho aleje rostoucí na krajnici tvoří pevnou překážku a ty je silniční správce povinen odstranit.

Obnova alejí

Dle Švédové [2010] je třeba postupovat tak, „*aby jejich negativní dopad na bezpečnost silničního provozu byl minimální, ale nezmizely z krajiny. A jaké jsou zásady této obnovy? Především je to nutnost respektovat ustanovení ČSN 73 6101 Projektování silnic a dálnic. Podle ČSN se výsadba nových a obnova stávajících souvislých stromořadí nedovoluje u dálnic, rychlostních silnic a ostatních silnic I. třídy a dopravně významných silnic II. třídy; a u ostatních silnic II. třídy a dopravně významných silnic III. třídy ve vzdálenosti menší než stanovuje... graf v normě uvedené. Stromy nelze vysazovat v dopravních ostrůvcích, v rozhledových polích (např. v blízkosti křižovatek, při výjezdech z polí, na vnitřní straně směrových obloúk a všude tam, kde by bránily dostatečnému rozhledu), v ochranných pásmech sítí technického vybavení, v těsné blízkosti mostních a jiných sta-*

vebních objektů a prvků komunikace, v místech, kde by mohly zastíňovat dopravní značení apod“.

Konfliktní situace je pravidlem u starých alejí mezi ochranou stávající aleje z hlediska přírodně ochranného a bezpečnostního rizika pro uživatele. Jde o padání celých stromů nebo jejich pozvolný rozpad a spad suchých větví, především za bouří, v době dešťů a následného promáčení podloží, ve kterém se již chatrný kořenový systém nedrží. Grulich [2009] uvádí: „Usiluje se o vytvoření veřejného povědomí pro konflikty mezi požadavkem po rostoucí dopravě a podmínkami přežití starých alejí. V tomto směru mají být osloveni především majitelé, příslušné odbory a obecní správy.“

3.2.4 Technické podmínky – vedení inženýrských sítí

Stromy se nesmějí sázet, tj. ani obnovovat stávající, v ochranných pásmech inženýrských sítí. Další podrobnosti jsou obsaženy v příslušných zákonech v platném znění: č. 458/2000 Sb., č. 222/1994 Sb., č. 79/1957 Sb., č. 274/2001 Sb., č. 151/2000 Sb. Nové materiály používané pro vedení sítí, nové technologie ochrany sítí, průchodky, kolektory a kořenové membrány umožňují zákonem stanovené minimální vzdálenosti výsadby stromů zmenšit pouze se souhlasem správce příslušné sítě.

3.3 Vztah mezi jednotlivými hledisky na řešení obnovy alejí – hledání společného cíle

3.3.1 Historická autenticita

Dle památkového zákona jsou aleje „významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti... jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka...“.

3.3.2 Ochrana přírody

Zákonem o ochraně přírody a krajiny v platném znění (ZOPK) jsou aleje chráněny především jako „památné stromy“ (PS), pokud jsou dle § 46 odst. 1 „Mimořádně významné stro-

my, jejich skupiny a stromořadí...“ (v současnosti je chráněno 135 alejí a 52 stromořadí) anebo smluvní ochranou dle § 39, jsou-li aleje a stromy umístěny v chráněných evropsky významných lokalitách. Ochranou se dle zákona míní, že je strom zakázáno poškozovat, ničit a rušit v přirozeném vývoji. Je stanoveno ochranné pásmo a může být stanoven způsob péče. Paragraf 56 stanovuje výjimky ze zákazů u památných stromů podle § 46 odst. 2 v případech, kdy jiný veřejný zájem převažuje nad zájmem ochrany přírody, nebo v zájmu ochrany přírody, povoluje orgán ochrany přírody.

Jak již bylo uvedeno, dle zákona o ochraně přírody a krajiny jde „o... obnovu přírodní rovnováhy v krajině...“. Problematika alejí, jejich ochrana a obnova, je právě v tomto zákoně zachycena nejpodrobněji. Jsou v něm respektována, jak uvedeno a zvýrazněno výše, i jiná hlediska, než je hledisko ochrany přírody:

- Jiná hlediska než ochrana přírody – „jiný veřejný zájem“. To lze dokumentovat na § 46 odst. 2 zákona, který uvádí, že zákazy u památných stromů jsou povolovány orgánem ochrany přírody „...kdy jiný veřejný zájem převažuje nad zájmem ochrany přírody...“.
- Hledisko **historické autentičnosti** můžeme částečně najít v „estetickém významu“, § 8 upravuje **kácení dřevin**. Dle odst. 1 lze **povolení ke kácení vydat ze závažných důvodů po vyhodnocení funkčního a estetického významu dřevin**.
- Hledisko bezpečnosti můžeme najít v těchto pojmech zákona – „**funkční význam**“, „**na silničních pozemcích**“ a „**bezprostřední ohrožení života či zdraví nebo hrozí-li škoda značného rozsahu**“.

Rovněž zákon cituje možnost k povolení kácení dřevin na **silničních pozemcích** po dohodě se silničním správním úřadem. Povolení kácení dřevin u železničních drah může orgán ochrany přírody vydat jen po dohodě s drážním správním úřadem. Odst. 4 stejného paragrafu umožňuje kácení bez povolení, „...je-li jejich stavem zřejmě a bezprostředně ohrožen život či zdraví nebo hrozí-li škoda značného rozsahu“.

Uvedené možnosti však blokuje ochrana biodiverzity především u alejí v rozpadu, neboť zde lze uplatnit § 5 o obecné ochraně rostlin a živočichů, kde se v odst. 1 uvádí, že „Všechny druhy rostlin a živočichů jsou chráněny“, nebo bývají zařazeny mezi Evropsky významné lokality. Vlivy vyvolané navrhaným postupem obnovy aleje je pak třeba hodnotit podle § 45i.

3.3.3 Hledisko bezpečnosti

Zákon č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích, sleduje především nebezpečí provozu pod alejí a aleje rostoucí na krajnici odstraňuje. ČSN 73 6101 Projektování silnic a dálnic dále stanovuje, kde a v jaké vzdálenosti mohou být stromy vysazovány z hlediska bezpečnosti.

3.3.4 Technická omezení – inženýrské sítě

Zákony č. 458/2000 Sb., č. 222/1994 Sb., č. 79/1957 Sb., č. 274/2001 Sb., č. 151/2000 Sb., se zabývají jen ochranou inženýrských sítí a stromy jsou povolovány pouze mimo ochranná pásma těchto sítí.

3.4 Stanovení požadovaného cíle

I když požadovaný cíl je předmětem názorů společnosti, dá se předpokládat, že cenné barokní aleje jsou především „významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti... jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka...“ (zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči), a měly by být uchovány nebo obnoveny pro pozdější generace jako součást kulturního dědictví. Řada těchto alejí trpí a mizí jak z hlediska nedostatečné údržby a společenského zájmu, tak s ohledem na biodiverzitu (ochrana přírody, bezpečnost a moderní technické požadavky společnosti – inženýrské sítě, dopravní stavby aj).

4. Návrh, jak požadovaného cíle dosáhnout

Obnova – rekonstrukce

Dle Štoncnera [2007] bylo snahou při rekonstrukcích ukázat „...jak taková památka mohla kdysi vypadat“. Novým pohledem je upouštět od těchto rekonstrukcí: „Památka začala být respektována v celém svém historickém vývoji... Předmětem ochrany a hranicí možného návratu se stal poslední hodnotný dochovaný stav.“ (pozn. autora: Konzervativní ochrana památek)

Jak se však dívat na barokní alej? Z pohledu památkového zákona, dle kterého je součástí chráněného areálu, zóny nebo rezervace, bude muset být obnovena tak, jak se obnovuje tento areál, zóna nebo rezervace, tj. konzervativně anebo tak, jak „taková památka mohla kdysi vypadat“.

Pokud obnovujeme střechu historické památky, která se zřítíla, tak je namístě ji dát do původního stavu, tj. do stavu před zřícením střechy, pokud není rozhodnuto o obnově celého areálu do původní podoby, do doby jejího založení. Pokud se též „zřítí“ barokní alej, tzn. je v rozpadu, a jelikož jde o krajinnou formaci, která však byla založena, nikoliv přírodou vytvořena, měla by se jako střecha na historické budově obnovit do původní podoby. Považujeme-li barokní aleje za zahradně architektonické dílo, i když nemusí být v barokní zahradě, ale i mimo ní, v krajině, lze uplatnit čl. 16 Florentské charty z roku 1981 (ICOMOS-IFLA): „Restaurátorské akce musejí respektovat vývoj příslušné zahrady, v zásadě by se nemělo privilegiovat jedno historické období na úkor druhého, s výjimkou skutečnosti, kdy chátrání nebo odumírání nějakých částí může být mimořádnou příležitostí pro restituci založenou na dochovaných pozůstatcích původní koncepce nebo na dochované dokumentaci.“ [Pejchal, 2008]. Není proto namístě ponechat porosty, které se v aleji vyskytují díky samovolným náletům – sukcesi, díky neodborné dosadbě nehomogenních stromů, ať již druhově a odrudově, tak co do tvarových výpěstků nevhodných nebo vysázených bez respektu k původnímu

sponu. Tyto neodborné „dosadby“ by se neměly posuzovat jako „poslední hodnotný dochovaný stav“ aleje.

Znění čl. 11 již výše zmíněné Florentské charty: „Vzhledem k tomu, že hlavním materiálem jsou rostliny, je možno udržovat dílo v dobrém stavu dílčími náhradami – v dlouhodobém výhledu – cyklickou obnovou (holosečí s novou výsadbou, resp. umístěním již rozvinutých rostlinných jedinců)“ [Pejchal, 2008] lze aplikovat jak na částečnou, tak celkovou („cyklickou“) obnovu alejí. Podobně charakterizuje i Pejchal [1995] „obnovu“ jako výměnu stávající generace dřevin za novou v celém vegetačním prvku, případně jeho části (pozn.: dle ČSN 83 9001 je „vegetační prvek zeleně“ rostlina nebo soubor rostlin – v našem případě je souborem rostlin též alej nebo stromořadí).

Seiler [2006], spoluautor publikace *Alleen in Deutschland*, udává, že problémy se stovletými stromy nebyly, neboť zahradníci přibližně v té době zformulovali již nové myšlenky krajinářských zahrad, anebo, v případě Versailles, problém řešili novou výsadbou. Ale nejen ve Versailles – obnovy jsou součástí existence každé aleje, pokud mají být zachovány jako kulturní dědictví. Příkladem je Jičínská alej do Valdic (obr. 4 a 7). Dle Martinka [1997] k výsadbě došlo v roce 1631 lípou malolistou (*Tilia cordata*). V zimě po výsadbě došlo k poničení stromů mrazem. Výsadbou byla obnovena na základě Valdštejnova příkazu z března 1632 v místech, kde došlo k úhynu stromů. K významnější dosadbě lip došlo po vpádu švédských vojsk v roce 1639. Lípy byly dosazovány průběžně až do dnešních dob. Lípy byly rovněž ničeny obyvatelstvem, takže vrchnost nechala v roce 1699 oplořit celou alej. K celkové (úplné) obnově aleje výsadbou došlo v roce 1836, kdy byla velká část stromů poškozena vichřicí. Z tohoto roku pocházejí v současnosti nejstarší stromy v aleji. Podobný vývoj má tzv. „Armádní alej“ v zámeckých zahradách v Blenheimu v Anglii. Byla vysazena v roce 1707 z 1 600 jilmů v délce jedné míle. Jde vlastně o dvě dvouřadé aleje naproti sobě, které znázorňovaly postavení dvou armád při bitvě u Blenheimu v Německu, ve válce o dědictví španěl-

ské. Alej nebyla ještě ani v roce 1744 dobře vyvinuta, a tak při dosadbách došlo k vytvoření požadované aleje kolem roku 1789. Přežívala v rozpadu do konce 19. století, kdy ji tvořilo jen několik skupin stromů. K nové výsadbě došlo v letech 1896 a 1902 výsadbou 2 300 jilmů a znovu byla osázena jilmly v roce 1930. Kvůli grafioze jilmů došlo k poslední celkové obnově v 70. letech minulého století. [Blenheim, 1990]

Následující diskuse přiblíží praxi v dané problematice. Je třeba nalézt vhodné hodnocení významných alejí, nejen barokních, a stanovit u nich prioritní hodnotu. Takto nedojde k polovičatým řešením, která vycházejí z kompromisů v podobě dosadby rozpadávajících se alejí, za ekonomicky náročných udržovacích péstebních technik, především řezů, aby se vyhovělo jak bezpečnosti, tak ochraně přírody, a nikoliv alejí samé. Stanovení prioritních hledisek u jednotlivých alejí může být základem pro jejich obnovu a mělo by vycházet z dohody odborníků s vědomím, že prioritní stanovisko je třeba definovat. To by mělo být všeobecně respektováno a umožnila by se tím obnova především těch alejí, které jsou **významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti... jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka...**

Pokud by celková obnova aleje nebyla přijatelným řešením a nabízela by se obnova kompromisním způsobem, tj. především dosadbou za odumřelé stromy a řezem, je třeba zvážit ekonomické ukazatele účelnosti vynaložení prostředků na nákladnou údržbu starých stromů, i s ohledem na perspektivu aleje jako celku. Nebude nakonec úplná (celková) obnova přece jen perspektivnější, ekonomičtější, a historicky lépe odůvodnitelná (obr. 5, 6 a 7)? To může záviset především na:

- stávající perspektivě aleje,
- skutečnosti, jak dalece stávající alej splňuje definici aleje, pokud jde o pravidelnost, jednodušnost (homogeneity) a symetričnost,
- tvaru korun a jejich možné úpravy,
- zajištění bezpečnosti provozu pod alejí,
- zvážení, zda obnova dosadbou, především za odumřelé stromy, bude

- perspektivní a ekonomicky nejvýhodnější s ohledem na snížení konkurenčního tlaku vedlejších stromů a porostů v okolí řezem nebo kácením a zajištěním víceleté následné údržby (výchovný řez),
- zvážení, zda obnova sesazením korun je perspektivní a ekonomicky nejvýhodnější metodou, a zda bude zajištěna kontinuita nákladné víceleté údržby, tj. především víceletého výchovného řezu sesazených korun,
 - skutečnosti, zda stávající a plánovaná vedení inženýrských sítí požadovanou obnovu dovolí, a do jaké míry.

Při obnově se stanoví:

- nejcennější historická podoba aleje pro obnovu,
- spon stromů, výběr druhu nebo odrůdy a vhodná kvalita výpěstku,
- náplň využití cest v aleji, navrhne se nové nebo obnoví původní využití,
- zabudování vhodných a mnohdy potřebných doplňků (lavičky, koše, osvětlení, informační tabule) s cílem alej oživit, zpopularizovat a přítomní nepoškodit.

5. Diskuse

„Krajský odbor kultury a památkové péče nám vydal vyjádření, že můžeme centrální alej ve veltruském parku vykácet a obnovit a krajský odbor

životního prostředí a zemědělství nám zakázal alej vykácet. Museli jsme proto požádat úřad o vypracování Koordinovaného závazného stanoviska (pozn.: Podle § 4, odst.(6) zákona č. 183/2006 Sb. ze dne 14. března 2006, o územním plánování a stavebním řádu) orgánu památkové péče a orgánu ochrany přírody.“ (Z vyjádření náměstka pro správu památkových objektů Ústavu památkové péče, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Ing. Petra Svobody ze dne 20. 1. 2010 na Ministerstvu životního prostředí).

Toto vyjádření ukazuje současný stav problematiky – jednotlivá hlediska jsou protichůdná a výsledkem nakonec musí být kompromis. Avšak je kompromis správným řešením? O tom by měla být vedena diskuse mezi zainteresovanými stranami a resorty. Navíc k těmto hlediskům může přistoupit hledisko bezpečnosti provozu v aleji a musejí být zcela respektovány požadavky technické – vedení inženýrských sítí, pokud se nenajde vhodné technické řešení, které by správce té které inženýrské sítě akceptoval.

Je si třeba uvědomit, že barokní aleje byly zakládány pro tehdejší estetické nazírání a s ním spjaté kompoziční řešení krajiny, pro funkci reprezentační, orientační a optickou, pro ochra-

nu před sněhem, větrem, přímým slunečním zářením (stínící funkce), i pro obranné účely (vykácení aleje před blížícími se vojsky ztížilo jejich postup), nikoliv však za účelem obohacení biodiverzity. Střechy neudržovaných historických objektů trouchnivější, a proto by mohly být považovány za obohacení biodiverzity [útočiště netopýrů, ptáků, (dřevokazných) hub, hmyzu aj.] jako je tomu u neobnovovaných a neudržovaných barokních alejí.

Švédová [2010], která hájí bezpečnost na silnicích, se zmiňuje o obtížnosti stromy kácet a rozporu v zákonech: „Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, však odstranění stromu brání. Je to typická situace pro naši legislativu, kdy jsou zákony ve vzájemném rozporu.“ „Odstranění aleje rostoucí za příkopem není dáno zákonem, a to ani v případech, kdy rostou blíže než stanovuje norma v současném platném znění. Pokud se kácení stromy v těchto alejích, tak je to obvykle v případech, kdy je snížena jejich provozní bezpečnost. Obnova alejí je ale i v těchto případech problém.“

Dále Švédová poukazuje, opět jako profesní zástupce hlediska ochrany bezpečnosti na silnici, na působení veřejnosti: „V posledních letech v zimním období probíhají rozsáhlé mediální kampaně za záchranu alejí podél silnic s cílem zamezit jejich kácení

Obr. 6 a 7: Porovnání aleje po celkové obnově (letecký snímek Herrenhäuserské aleje v Hannoveru) s alejí obnovovanou dosadbou – Valdická aleje v Jičíně

Zdroj: webside Google™ Earth

nebo alespoň donutit jejich správce k vysazování nových stromů místo pokácených. Je přitom jednoznačně dávána přednost ochraně vegetačního doprovodu před potřebami provozu na silnici a ochranou jejich uživatelů. Statistiky dopravních nehod jsou zpočtybňovány, následky dopravních nehod bagatelizovány. Tento přístup se zcela liší od přístupu, jaký byl uplatňován po předchozí staletí, kdy se vegetační doprovod přizpůsoboval potřebám silnice. Přitom vysazování alejí bez ohledu na dopad na bezpečnost silničního provozu je krajně nezodpovědné.“ A správně dodává, že: „V této věci chybí informovanost, celospolečenská i meziresortní diskuse.“

Otázkou na závěr zůstává vyhodnocení barokních alejí pro stanovení míry škody, není-li jedno z obhajovaných hledisek při jejich obnově, požadované následujícími odborníky, respektováno:

- **EKOLOGOVÉ a OCHRÁNCI PŘÍRODY**
Mohou nám vyčíslit, o kolik se ochudí biodiverzita konkrétního prostředí, když právě tato nebo ona alej bude vykácena? A k jaké neobnovitelné škodě dojde?
- **PAMÁTKÁŘI**
Mohou nám vyčíslit, o kolik se ochudí naše kulturní krajina a vlastní památka, když ta nebo ona barokní alej nebude obnovena tak, jak byla v minulosti založena? Nezmizí tím část kulturní památky? O kolik utrpí historická autenticita, když bude alej obnovena kompromisním řešením, jako je dosadba za odumřelé stromy, řez a bezpečnostní ošetření starých stromů, sesazení korun? Lze to vyčíslit z hlediska kulturního a ekonomického?
- **SILNÍČÁŘI**
Mohou nám vyčíslit, o kolik klesne počet obyvatelstva na základě smrtelných úrazů, vzrostou náklady na údržbu silnic a vzrostou škody vzniklé na majetku, když právě tato nebo ona alej nebude vykácena? A jak se tyto propočty změní, když bude alej obnovena kompromisním řešením, jako je především dosadba za odumřelé stromy, řez a bezpečnostní ošetření starých stromů, sesazení korun apod.? (Podle písemné

informace Ing. Švédové z Ředitelství silnic a dálnic ČR činí cena lidského života asi 11 mil. Kč.)

6. Závěr

Dnes je sotva možné obnovit alej v jedné akci, nebo plánovitě a postupně – vykácením jednotlivých úseků staré aleje a novou výsadbou. Nejčastějším způsobem obnovy je dosadba uhynulých stromů. Sotva se podaří při obnově aleje její vyjmutí z ochrany, vyplývající např. z jejího zařazení do „Evropsky významné lokality“. Kompromis by neměl být standardním řešením u barokních alejí z důvodu zachování jejich historické autenticity. Z pracovních podkladů skupiny Zahradní památkové péče ze Sdružení zemských památkářů a Zemského památkového úřadu v Berlíně [von Krosigk, 2001] vyplývá, že neexistuje všeobecně platný postup (metodika) pro údržbu alejí. Především se musí pečlivě hodnotit každý jednotlivý případ, tj. individuální přístup k jednotlivým alejím. Předkládaná práce navrhuje stanovení prioritní hodnoty u každé aleje. Pokud hodnota biodiverzity a ochrany přírody převažuje, měla by být odůvodnitelná dosadba i případné další pěstební zákroky. Převažuje-li hodnota historické památky a kulturní krajiny, celková obnova novou výsadbou by měla být považována za přijatelnou. U převažujícího hlediska bezpečnosti je odstranění aleje nebo její části odůvodnitelné, nelze-li najít i jiné dopravní řešení (přesměrování dopravy, nová dopravní struktura apod.). Předkládaná práce nebrojí proti všem kompromisům, ke kterým dochází při obnově alejí, ale chce upozornit, že při každé obnově aleje by se měly stanovit hranice kompromisu tak, aby nedošlo k poškození té nejvýznamnější hodnoty (historické autenticity, jedinečnosti, biodiverzity apod.), kterou alej má, nebo měla v minulosti. Způsob stanovení této hodnoty a na ni navazujících pravidel pro obnovu aleje by měl proběhnout na základě meziresortní dohody všech zúčastněných profesí (krajinný architekt, památkář, ochránce přírody, dopravní inženýr, ...) a vyústit v meziresortně závazný dokument.

Použité zdroje:

Alleen. Ein Gewinn an Vielfalt für Kultur und Natur. Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, Berlin 2008.

BALBÍN, B. Rozmanitosti z historie Království českého. 1679.

Bericht zur Sicherung des Schutzes, Erhaltes und der Mehrung des Alleenbestandes an Bundes- und Landesstrassen in Mecklenburg-Vorpommern: Unterrichtung durch die Landesregierung. Drucksache 5/2126. Landtag Mecklenburg-Vorpommern. 2008.

Blenheim. Park from 1705⁴, In: Crossley, C R Elrington (Editors), A P Baggs, W J Blair, Eleanor Chance, Christina Colvin, Janet Cooper, C J Day, Nesta Selwyn, S C Townley: *A History of the County of Oxford: Volume 12: Wootton Hundred (South) including Woodstock* (1990), s. 460-470. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=10647>.

ČSN 83 9001. *Sadovnictví a krajinná architektura – Terminologie – Základní odborné termíny a definice*. Český normalizační institut. Praha, 1999.

FUCHS, D. *Die Deutsche Alleenstrasse in Sachsen: Bestandsaufnahme, Handlungsempfehlungen, Perspektiven für den Nordteil der Strecke bis Moritzburg*. Ebeswalde. 2009. Diplomarbeit an der Fachhochschule Eberswalde am Fachbereich Landschaftsnutzung und Naturschutz, Gutachter: Prof. Dr. Jürgen Peters, Dipl.-Forsting. Olaf Kroggel. Dostupné z: http://www.baumfuchs.de/inhalt/_menue/literatur/_dokumente/Textteil-Diplomarbeit.pdf.

GAIDA, W. – ROTHE, H. *Gehölze. Gehölze Handbuch für Planung und Ausführung Patzer*. Berlin – Hannover, 2000.

GRÜLICH, S. Die Bedeutung historischer Alleen als Lebensraum für Käfer. In: *Historische Alleen in Schleswig-Holstein – geschützte Biotope und grüne Kulturdenkmale*. Landesamt für Landwirtschaft, Umwelt und ländliche Räume des Landes Schleswig-Holstein. Landesamt für Denkmalpflege, Institute für Baumpflege Hamburg, Flintbek, 2009. s. 49-82.

MARTINEK, J. *Význam architektonické dominanty na vytváření charakteru krajiny v období baroka*. Diplomová práce, ZF MZLU v Brně, 1997.

MEYER, M. Allee als historische Dokumente. In: *Historische Alleen in Schleswig-Holstein – geschützte Biotope und grüne Kulturdenkmale*. Landesamt für Landwirtschaft, Umwelt und ländliche Räume des Landes Schleswig-Holstein, Landesamt für Denkmalpflege, Institute für Baumpflege Hamburg, Flintbek, 2009. s. 109-167.

PEJCHAL, M. Regenerace vzrostlých dřevin a porostů. In: *O historických zahradách a parcích, Valtice 1994*. Památkový ústav v Brně. Brno, 1995. s. 7-14.

PEJCHAL, M. Použití dřevin v historickém vývoji alejí. In: *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře konaného v Olomouci ve dnech 17. a 18. září 2007*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci, Olomouc, 2007. s. 114-135.

- PEJCHAL, M. Specifika rostlinných prvků v péči o památky zahradního umění. In: *Trendy a tradice 2008 : Lednice 15. – 16. září 2008*. Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, Zahradnická fakulta, Lednice, 2008. s. 77 – 84.
- SEILER, M. Masse, Proportionen, Erziehung und Pflege von Alleen in Gärten des Barock und Rokoko. In: LEHMANN, I. – RHODE, M. *Alleen in Deutschland*. Ingo Lehmann und Michael Rhode, Leipzig, 2006. s. 190-193.
- ŠTONCNER, P. *Malostranská radnice, tři věže a schizofrenie památkové péče*. Zprávy památkové péče, 67/4, 2007: 320.
- ŠVÉDOVÁ, D. *Aleje kolem silnic a problémy s jejich obnovou*. Sborník referátů z odborného semináře konaného dne 29. dubna 2010 v Praze. Arnika – Centrum pro podporu občanů, Praha, 2010.
- VOLF, O. *Hodnocení vlivů podle § 45i zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění*. Odborný posudek vlivů změru na Evropsky významnou lokalitu Veltrusy. Praha, 2007.
- VON KROSIGK, K.-H. Alleen-Plädoyer, Schutz, Erhalt und Erneuerung. *Landschaftsarchitektur*, 31/10, 2001. s. 21-22.
- VYSLOUŽIL, M. Fenomén historických alejí a stromořadí v Krajině. *Zahrada-park-krajina*, 17/1, 2007. s. 14-16.
- Zákon č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích.
- Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.
- Zákon č. 79/1957 Sb., o výrobě, rozvodu a spotřebě elektřiny (elektrisační zákon) – platí pro zařízení vybudovaná v době platnosti zákona.
- Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.
- Zákon č. 151/2000 Sb., o telekomunikacích a o změně dalších zákonů.
- Zákon 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon).
- Zákon č. 222/1994 Sb., o podmínkách podnikání a o výkonu státní správy v energetických odvětvích a o Státní energetické inspekci.
- Zákon č. 274/2001 Sb., o vodovodech a kanalizacích.
- Zákon č. 395/1992 Sb., provedení zákona ČNR o ochraně přírody.
- Zákon č. 458/2000 Sb., o podmínkách podnikání a o výkonu státní správy v energetických odvětvích a o změně některých zákonů (energetický zákon).

Ing. Jan Borský
Výzkumný ústav Silva Taroucy
pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i.

ENGLISH ABSTRACT

Baroque Avenues in the Past and under Today's Pluralism of Opinions, by Jan Borský

The baroque avenue is a linear, artificially created formation and one of the main supporting elements of composed baroque landscape. As an accessory aesthetic element of communications, baroque avenues had to be made of trees of the same age, species, treetop shape, and in regular distances, so that symmetry, periodicity, and homogeneity is applied. The current opinions about the renovation of such avenues differ according to the attitudes of various professions: environmentalists want to let them decay, preservationists wish to authentically renew them, while roads constructors want to remove them. If some renewal is done, it is mostly a compromise solution of replanting the dead trees. Is such approach corresponding to correct maintenance of historic cultural landscape?